

ЎЗБЕКИСТОНДАГИ УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ТАРИХИЙ-МАДАНИЙ МИЛЛИЙ МЕРОСДАН ФОЙДАЛАНИШ МАЗМУНИ ВА МЕХАНИЗМЛАРИ

Илхом Ҳошимов

Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти мустақил
изланувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7927175>

Аннотация. Мақолада тарихий-маданий миллий мерос объектларини бошқариш турли хил мақсадларнинг мавжудлиги билан тавсифланиши ёритилган. Муаллиф тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштириши жараёнида қўллаш уни нафақат маданиятнинг ривожланиши тенденцияларини белгилайдиган жараёнларини очиб берган.

Калим сўзлар: Тарихий-маданий миллий мерос, мерос объектлари, бошқарув тизимини такомиллаштириши, минтақавий даража, бошқарув маданий ландшафтлар.

Замонавий шароитда тарихий-маданий миллий меросни сақлаш зарурати глобаллашув, ижтимоий-иқтисодий соҳадаги ўзгаришлар, ҳар хил турдаги янги таҳдидларнинг пайдо бўлиши билан боғлиқ. Мавзу жамиятда ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш, мамлакатимизнинг ноёб, кўп миллатли ва мамлакатнинг тарихий асарлари ва табиий ёдгорликларига бой қиёфасини яратиш зарурати туфайли ҳам долзарбдир.

Тарихий-маданий миллий мерос объектлари қўйилган вазифаларни ҳал қилишда ёрдам бериши мумкин, чунки улар бир қатор муҳим ижтимоий функцияларни бажарадилар: улар аҳолининг умумий маданиятини юқори даражага кўтаришга ҳисса қўшади ва жуда муҳим таълим ва тарбиявий аҳамиятга эга. Маданий меросни замонавий илм-фан, маданият, таълим, давлатлар ва халқлар ўртасида маданий алмашинув амалга ошириладиган миллатнинг маънавий бойлиги билан таққослаш мумкин. Маданиятсиз ва ундан ташқарида жамият тараққиётини, фуқаролик бирлигини яратишни, шунингдек, умумий мақсадларни белгилаш ва уларга эришишни таъминлаш мумкин эмас.

Тарихий-маданий миллий мерос объектларини сақлаш – бу маданий мерос объектларини (ҳам жисмоний, ҳам тарихий ва маданий) сақлашга қаратилган ҳаракат. Ушбу чора-тадбирлар бир қатор ишларни ўз ичига олади: консервация, тиклаш, таъмирлаш, тарихий объектни замонавий фойдаланишга мослаштириш; тадқиқот, лойиҳалаш ва ишлаб чиқариш ишлари. Буларнинг барчаси қатъий илмий раҳбарлик остида, шу жумладан, иш пайтида техник ва муаллифлик назорати остида бўлиши керак.

Бернард Фейлден 1986 йилда “меросни сақлаш” тушунчасини аниқлади, унга кўра “сақлаш – бу парчаланиш тезлигини камайтириш учун ўзгаришларни динамик бошқариш. Маданий, илмий, техник ва табиий мерос ва ресурслар ҳақиқий ҳужжатлар ва қимматли таркибий қисмлар сифатида кўриб чиқилиши керак. Табиатни муҳофаза қилиш барча мумкин бўлган ҳаракатларни ижтимоий-иқтисодий, ҳуқуқий ва маданий даражада бирлаштиришни талаб қилади”.

Маданиятни машҳурлик даражасига олиб чиқиш ва жамиятни демократлаштириш уни оммалаштириш, шу орқали эса энг бой тарихий-маданий миллий меросни сақлаш орқали амалга оширилиши керак. Ушбу жараёни тартибга солиш давлат қонунчилиги билан маданий сиёсат ва маданий меросни бошқариш тизими орқали амалга оширилиши керак.

Маданий меросни бошқариш тизимларининг концептуал асослари ЮНЕСКО томонидан 2009 йилда Маданий қадриятларни сақлаш ва тиклаш халқаро тадқиқот маркази ташаббуси билан ўтказилган тадқиқот лойиҳаси асосида ишлаб чиқилган. Шу билан бирга, тарихий-

маданий миллий мерос объектларидан фойдаланишда энг муҳим вазифа – бу объектларни “самарали бошқариш”га умумтаълим мактаби ўқувчиларини йўналтиришдир.

Маданий меросни сақлаш ва улардан фойдаланиш тизимининг ажралмас қисми маданий мерос объектларини бошқариш бўлиб, у “Жаҳон маданий мероси объектларини бошқариш” ахборот қўлланмасига биноан мураккаб фаолиятдир.

Ҳозирги вақтда тарихий-маданий миллий мерос объектларини бошқариш турли хил мақсадларнинг мавжудлиги билан тавсифланади, бу эса институционал ва ташкилий тузилмаларнинг кенг доирасини, ижтимоий истиқболларни, билим шакллари, кадриятларни ва бошқа омилларни баҳолашни талаб қилади. Ушбу омиллар кўпинча ўзаро боғлиқ бўлиб, бу бошқарувнинг мақбул ёндашувларини амалга ошириш ва қўллаб-қувватлашни тобора қийинлаштирмоқда. Бироқ ушбу қийинчиликларни енгиб ўтиш келажакдаги тарихий-маданий миллий мерос объектларини бошқариш учун жуда муҳимдир.

Бундай мақсадларга эришиш учун умумтаълим мактаблари ўқув-тарбиявий жараёнига тарихий-маданий мерос объектлари ходимларини фаолроқ жалб қилиш керак: мураккабликнинг ошиши бошқарув амалиётида тараққиётни талаб қилади.

ЮНЕСКО ҳужжатларига асосланган мерос объектлари ва қўриқланадиган ҳудудларни бошқариш тизими “бу биргаликда натижалар тўпламини яратадиган бир қатор жараёнлар бўлиб, уларнинг баъзилари тизимни, унинг ҳаракатлари ва ютуқларини доимий равишда такомиллаштириш учун юқорига кўтарилган спирални шакллантириш учун тизимга қайтарилади”. Ҳар бир мамлакатда маданий меросни бошқариш тизимларининг маълум шакллари мавжуд. Бошқарув тизимининг асосий мезони: у мерос объекти учун етарли ва самарали бўлиши керак.

Шундай қилиб, меросни бошқариш тизими учта муҳим элементнинг тузилиши сифатида ифодаланиши мумкин: унинг мавжудлиги сабабларини белгилайдиган ҳуқуқий асос; ташкилий эҳтиёжлар ва қарорларни қабул қилиш учун шакл яратадиган институционал тузилма, шунингдек, ресурслар (инсон, молиявий ва интеллектуал) тизими.

Ушбу элементларнинг барчаси биргаликда объектларни ва тегишли кадриятларни барқарор сақлаш ва бошқаришни кафолатлайдиган натижаларни олиш учун, қоида тариқасида, битта объект ёки маданий мерос объектлари гуруҳи ёки маълум бир ҳудуд учун ҳаракатларни режалаштириш, амалга ошириш ва мониторингини осонлаштиради.

Меросни бошқариш тизимининг якуний мақсади объект ва манфаатдор томонлар учун аниқ якуний натижаларни олишдир. Бундай мақсадларга эришиш самарадорлиги муайян жараёнларга боғлиқ бўлиб, уларни амалга ошириш бир қатор оралиқ натижаларга олиб келади, шунингдек, бўшлиқларни ёки янги эҳтиёжларни аниқлашга жавобан бошқарув тизимини такомиллаштиришни жорий этишга боғлиқ.

Амалда, миллий ёки минтақавий даражадаги бундай бошқарув тизими камдан-кам ҳолларда самарали бошқарув учун етарли, масалан, тарихий шаҳар марказлари ёки маданий ландшафтлар учун. Бундай шароитда бошқарувни амалга ошириш ҳокимият органлари, таълим муассасалари, хусусий мулкдорлар ва бошқа манфаатдор томонлар билан турли хил ҳуқуқий ҳужжатлар асосида олиб борилади.

Ҳар қандай асосий меросни бошқариш тизимида бир-бирига боғлиқ бўлган учта асосий муҳим элемент мавжуд. Ушбу баёнот миллий меросни бошқариш тизимлари учун ҳам, объектлар гуруҳи ёки ҳатто битта объект учун махсус ишлаб чиқилган тизимлар учун ҳам амал қилади.

1. Ҳуқуқий асос

Жисмоний шахслар ва ташкилотларга ҳаракатларни амалга оширишга рухсат берувчи буйруқлар. Хуқуқий база мерос объектининг бир қисми нима эканлигини ва бундай объектни сақлаш ва бошқариш мезонлари қандай эканлигини белгилайди; бу одатда қонун ҳужжатларидан фойдаланиш орқали амалга оширилади.

2. Институционал тузилма

Фаолиятнинг тузилишини ва зарур ҳаракатларни амалга оширишга имкон берадиган иш усуллари белгиладиган ташкилий модел. Институционал тузилма қарорларни қабул қилиш самарадорлигини ва бошқарув тизимидаги барча жараёнларни соддалаштиришни таъминлаши керак. Бунга ўзгаришга жавоб бериш учун зарур бўлган ташкилий мослашувчанлик билан узлуксизлик зарурлигини мувозанатлаш орқали эришилади.

3. Манбалар

Функционал потенциални шакллантирадиган ва жараёнларни амалга оширишни осонлаштирадиган инсон, молиявий ва интеллектуал ҳиссаси. Бунинг натижада меросни бошқаришга комплекс ёндашувни ўртага қўйиш нуктаи назардан кўриб чиқиш мумкин: фалсафа, жараён ва маҳсулот сифатида.

Шу билан бирга, комплекс ёндашувдан фойдаланиш учун турли соҳаларда ўзгаришларни амалга ошириш керак. Австралиялик олимларнинг тадқиқотларига кўра, бундай ўзгаришлар бошқарувнинг ўртага қўйиш йўналишига бирлаштирилган: қонунчилик жиҳатлари, институционал тузилмалар ва манбалардан фойдаланиш.

Ушбу таҳлил доирасида комплекс ёндашув ўртага қўйиш нуктаи назардан кўриб чиқилади: фалсафа сифатида (иштирокчиларнинг ташкилоти, маданияти ва муносабатларида ўзгаришларни талаб қиладиган жамоавий ёндашувга асосланган), жараён сифатида (турли бўлимлар ўртасида мувофиқлаштиришни ўз ичига олган), ҳокимият ва маҳаллий ҳамжамият ўртасидаги интеграция ва маҳсулот сифатида (қўшимча меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқишга кўмаклашиш, турли норматив ҳужжатлар ўртасидаги интеграция).

Интеграциялашган ёндашувнинг аҳамияти А. Филлипс томонидан яратилган ва ЮНЕСКО томонидан қўллаб-қувватланадиган “қўриқланадиган ҳудудлар учун янги парадигма”да акс этади. Табиий мерос объектлари учун яратилганига қарамай, менежмент нуктаи назаридан унинг тарихий-маданий миллий мерос объектларига тааллуқли қоидаларини (ривожланиш йўналишларини) ажратиб кўрсатиш керак. Яъни:

- мерос объектларидан нафақат ташриф буюрувчилар ва сайёҳлар, балки маҳаллий аҳоли учун ҳам фойдаланиш;
- тарихий-маданий миллий мерос объектларини маҳаллий аҳолининг қизиқишлари ва фикрларини ҳисобга олган ҳолда бошқариш;
- узоқ муддатда мерос объектларини адаптив бошқаришни қўллаш;
- мерос объектлари ва қўриқланадиган ҳудудларни кўплаб манбалардан молиялаштириш;
- тарихий-маданий миллий мерос объектларини нафақат олимлар ва мутахассислар, балки маҳаллий билим ва анъаналардан фойдаланган ҳолда кенг доирадаги мутахассислар томонидан бошқариш.

Меросни сақлаш самарадорлиги кўп жиҳатдан уни амалга ошириш даражаси билан белгиланади. Шундай қилиб, бошқарув ёндашуви нуктаи назаридан актуаллаштириш – бу тарихий-маданий миллий меросни замонавий маданиятга сақлаш ва бирлаштиришга қаратилган бошқарув субъектларининг фаолияти, тарихий-маданий миллий мерос объектларини капиталлаштириш орқали уни иктисодий ва ижтимоий муомалага киритиш жараёни,

шунингдек, жамиятнинг фаол иштироки маданий меросни сақлаш ва уни умумтаълим мактабларининг ижтимоий ҳаётига қўшишдир.

Шу билан бирга, мерос объектларини иқтисодий муомалага киритиш фақат уларни сақлаш учун зарур бўлган талаб билан амалга оширилади ва бюджетдан ташқари фондларни реконструкция қилиш, моддий ва номоддий тарихий-маданий миллий меросни сақлаш учун жалб қилиш механизмини яратишни ўз ичига олади.

Бундан ташқари, тарихий-маданий миллий меросни янгилаш маданий сиёсатнинг устувор йўналишларидан бири бўлиши керак бўлган бундай тарихий-маданий миллий меросни бошқариш тизимини шакллантириш учун тегишли механизмларни ишлаб чиқиш зарур.

Фалсафада механизм – бу ҳаракатлар ёки ҳодисалар тизими, шунингдек, табиат қонунлари билан белгиланадиган ва бу ҳаракатлар амалга ошириладиган қурилма. Бироқ турли хил билим соҳаларининг ривожланиши шароитида ушбу атама янги хусусиятларга эга бўлди. Механизм ҳодисани белгилайдиган ҳолатлар ёки жараёнлар тўплами сифатида тушунилади бошланди. Шунга кўра, механизм тушунчаси ижтимоий ҳодисаларга, шу жумладан, ижтимоий-иқтисодий жараёнларда ҳам қўлланилади бошланди.

Шу муносабат билан ижтимоий ва иқтисодий механизмлар тушунчаларини фарқлаш керак. “Ижтимоий механизм” тушунчаси О. Конт томонидан жамиятнинг яхлитлиги ва барқарорлигини тушунтириш учун илмий муомалага киритилган. Ҳозирги вақтда социологияда ижтимоий механизмнинг моҳияти ва мазмунини аниқлаш бўйича турли қарашлар мавжуд.

Аксарият тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, ижтимоий механизм – бу ижтимоий тузилмалар, нормалар, институтлар, хулқ-атвор намуналари ва ҳ.к.ларнинг ўзаро алоқаси бўлиб, бу орқали ижтимоий тизимнинг ишлаши таъминланади ва жамиятдаги ижтимоий–иқтисодий жараёнларнинг узлуксизлиги шартланади.

Ижтимоий-иқтисодий механизм – бу иқтисодиётнинг ташкилий, иқтисодий ва ижтимоий жиҳатларини қамраб олувчи, иқтисодий тизимнинг ишлашини биргаликда таъминлайдиган тегишли тузилмалар ва тартибга солувчиларнинг ўзаро алоқасини ифодаловчи тушунча.

“Механизм” тушунчасини маданият соҳасида ва унинг индивидуал функцияларига нисбатан қўллаган ҳолда, барқарор интеллектуал тузилмалар таъсирида учрайдиган механизмнинг ҳақиқий белгиларини – ўзаро боғлиқ ғоялар, фикрлар ва хатти-ҳаракатларнинг ижтимоий зарур шакллари такрорлашга қаратилган фаолият усулларини ёдда тутиш керак.

Шундай қилиб, маданиятнинг ўзи одамларни “инсонпарварлаштириш” механизми, тарбия, таълим ва ривожланиш тизими сифатида ҳаракат қилади, унинг ҳаракати маълум бир натижага олиб келади – жамият ўзининг тўлақонли иштирокчисини тан олишга тайёр бўлган шахсни шакллантиради.

Ижтимоий-иқтисодий механизм концепциясини тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштириш жараёнида қўллаш уни нафақат маданиятнинг ривожланиш тенденцияларини белгилайдиган жараён сифатида, балки давлатнинг турли даражадаги бошқарув таъсирини қамраб оладиган яхлитлик сифатида ҳам тақдим этишга имкон беради.

Юқорида айтиб ўтилганларни умумлаштириб, тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштириш механизмлари давлатнинг иерархиясининг турли даражаларидаги бошқарув таъсирини ҳам моддий ва номоддий тарихий-маданий миллий меросни сақлаш ва тиклашга қаратилган турли манфаатдор гуруҳларнинг биргаликдаги ҳаракатларини қамраб олувчи бошқарув мажмуаси бўлиб, бу орқали ижтимоий-иқтисодий тизимнинг ривожланиши таъминланади.

Тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштириш механизмларини ишлаб чиқиш тамойиллари асосий қоидалар, нормалар ва усуллар бўлиб, улар асосида тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштириш жараёни амалга оширилади, унинг давлатнинг маданий сиёсатидаги ўрни белгиланади. Тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштириш механизмларини ишлаб чиқишда асосий принциплар холислик, изчиллик, мураккаблик бўлиши керак.

Жамият тараққиёти талабларига ва ижтимоий давлатнинг ривожланиш қонунларига мувофиқ қуйидаги механизмлар гуруҳлари аниқланади:

* Маъмурий механизм – ташкилий ҳужжатларда белгиланган тарихий-маданий миллий меросни сақлаш ва оммалаштириш бўйича ҳуқуқ ва мажбуриятларни тақсимлаш тизими. Ушбу механизм умуман маданият соҳасида ва ҳар бир аниқ маданий муассасада ва уларнинг бўлинмаларида бўйсунуш иерархиясини қуришни назарда тутади.

* Иқтисодий механизм – тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштириш жараёнини ресурслар билан таъминлаш, иқтисодий таъминлаш ва иқтисодий рағбатлантириш тизими. Иқтисодий рағбатлантириш тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштиришнинг ажралмас қисмидир, чунки мерос объектлари билан ишлаш сифати ходимларга, уларнинг моддий қониқишига боғлиқ.

* Кадрлар механизми – тарихий-маданий миллий меросни янгилаш жараёнини кадрлар билан таъминлаш тизими. Фаол фаолият учун мотивацияни шакллантириш ва ривожлантириш, янги нарсаларни тизимли излаш ва тарихий-маданий миллий мерос объектларини актуаллаштириш билан шуғулланадиган ходимларнинг иш натижалари сифатини ошириш бир хил даражада муҳимдир. Бу ҳолатда, ходимлар тарихий-маданий миллий мерос объектларини сақлаш ва янгилаш бўйича ишларни самарали амалга оширадилар, янги лойиҳаларни қидирадилар, яратадилар ва амалга оширадилар, шериклар, инвесторлар, ҳомийлар ва ғамхўр одамларни жалб қиладилар.

* Ахборот механизми – тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштириш ва умумтаълим мактаби маданиятининг ягона ахборот маконини шакллантириш жараёнини ахборот билан таъминлаш тизими. Ушбу механизм тегишли ва янги маълумотларни қидириш, маълумот алмашиш ва тарихий-маданий миллий мерос объектларида бирлаштириш учун зарурдир.

* Ташкилий механизм – тарихий-маданий миллий меросни сақлаш бўйича тегишли маданий амалиётларни ривожлантириш учун мумтаълим мактаби ва хусусий тузилмалар, жамоатчилик ўртасидаги ўзаро муносабатлар тизими. Шунингдек, у тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштиришдан манфаатдор бўлган барча субъектларнинг комплекс ва тизимли ўзаро алоқасини ташкил этишга ёрдам беради.

Тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштириш йўналишларини аниқлаш, уларни баҳолаш ва ҳозирги ва келажакдаги даврда актуаллаштириш механизмини тўғри мувофиқлаштириш учун тарихий-маданий миллий мерос объектларини сақлаш ва оммалаштириш бўйича маҳаллий тажрибага мурожаат қилиш керак. Бундан ташқари, тарихий тажрибани ўрганиш ўтган йиллардаги кўплаб хатоларнинг олдини олишга ёрдам берадиган тажрибани олиш учун зарурдир.

Ўзбекистонда маданий меросни ўрганиш амалиётида музей ва маҳаллий ҳамжамият ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг 9 та асосий тамойилини ажратиш одатий ҳолдир.

Гуруҳлаш 3 тоифада мумкин.

1. Музей – тизимни ташкил этувчи корхона сифатида.

Ушбу туркумда қуйидаги моделлар бўлинади: асосий иш берувчи сифатида музей, маҳаллий товарлар ва хизматлар сотиш нуқтаси сифатида музей; турмуш даражасини стандарти сифатида музей.

Мамлакатнинг аждодлари ёки кичик халқларининг анъанавий ҳунармандчилиги, кўникмалари ва қобилиятларини ўрганиш ва тиклаш музей-қўриқхоналарни ривожлантиришнинг муҳим йўналиши ҳисобланади. Устахоналарни яратиш: кулолчилик, ёғоч ўймакорлиги, кооперация. Театр экскурсиялари ва музей байрамларида ҳунармандлар томонидан эсдалик совғалари ишлаб чиқариш, халқ либосларини тикиш, шунингдек, ишлаб чиқариш жараёнлари ва тайёр маҳсулотларни намойиш этиш. Бундай ҳолларда музей турмуш даражаси сифатида ишлайди.

2. Музей ва ҳудудни ривожлантириш. Ушбу тоифа 3 та моделга бўлинган: биринчисида музей маҳаллий брендларни шакллантириш воситаси сифатида ишлайди; иккинчисида музей маданий ташаббуслар платформаси сифатида; учинчисида музей янги кадриятлар яратувчиси сифатида.

3. Музей ҳаёт сифатини яхшилаш воситаси сифатида. Ушбу туркум қуйидаги моделларга бўлинади: музей муносиб яхшилик сифатида; музей ижтимоий ҳимоя воситаси сифатида; музей клуб сифатида.

Ривожланишнинг маданий омилларининг аҳамияти ортиб бориши музейларнинг мамлакатнинг ижтимоий-маданий маконидаги ролининг ошишига олиб келади, музейларнинг маҳаллий ҳамжамият, бизнес тузилмалари ва ҳокимият билан ўзаро муносабатларининг янги имкониятлари ва шакллари пайдо бўлади. Бундай ҳамкорлик тарихий-маданий миллий меросни ҳудудни ривожлантириш манбаи сифатида кўриб чиқишга олиб келади ва музейларнинг маданий бойликларга кириш, жамиятдаги алоқа, бўш вақтни ўтказиш ва таълим даражаси соҳасидаги ҳаёт сифатига таъсирини оширади.

Музейнинг шаҳарни ташкил этувчи корхона сифатида шаклланиши, айниқса, кичик аҳоли пунктларида тез-тез содир бўлади ва шунинг учун унинг ижтимоий функцияларини янада ривожлантириш керак. Маданият муассасалари ва бошқа ташкилотлар ўртасида алоҳида муносабатларни шакллантириш учун яқин атрофдаги ҳудудда ҳаётни ўрнатиш, одамларни иш билан таъминлаш ва ижтимоий ҳимоя қилиш зарур. Кичик шаҳарларда музейнинг функциялари одатдаги мақсадидан кўра кенгроқ қабул қилиниши керак (маданий мерос объектларига кириш сифатида), қўшимча таълим функцияларини бажариши, маданий стандартлар, турмуш тарзи ва инновациялар агенти сифатида ҳаракат қилиши керак.

Катта шаҳарларда – янги маданий майдонларни шакллантиришга ёрдам бериш ва мавжудларини фаол қўллаб-қувватлаш. Музейнинг алоҳида вазифаси ногиронлар билан ишлаш, муҳожирларни маданий мослашишга жалб қилиш ва жамиятнинг ночор аъзоларини ижтимоийлаштиришдир. Музей, шунингдек, фуқаролик жамияти, маҳаллий ва минтақавий ўзига хосликни шакллантириш ва ривожлантиришга ҳисса қўшиши керак бўлган маданий мулоқотни ўтказиш учун очиқ майдон бўлиб хизмат қилиши керак.

Бизнинг фикримизча, бу музей ва маҳаллий умумтаълим мактаблари ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг сўнгги модели энг долзарб бўлиб туюлади, чунки бу музейларга умумтаълим мактабининг ижтимоий-маданий маконига қўшилиш имконини беради ва шу билан одамларнинг ҳаёт сифатини яхшилашга ҳисса қўшади. Музей одамлар ва уларнинг қизиқишлари бирлашадиган жойга, яъни мунозаралар ўтказиш, ўз фикрингизни билдириш, мулоқот қилиш ва интеллектуал ривожланиш имконини берувчи замонавий қизиқишлар клубига айланади.

Юқорида айтилганларнинг барчасидан хулоса қилиш мумкинки, музейлаштиришнинг асосий усуллари кўчмас моддий мерос объектларини музейлаштириш, кўчар моддий мерос объектларини музейлаштириш, реконструкция қилиш ва жонлантиришдир. Музейнинг ўқув ва тарбиявий функциясини бажарадиган музейлаштиришнинг асосий шакллари ва йўналишлари – маърузалар, консультациялар, музей дарслари, музей машғулоти; музейнинг рекреацион функциясини бажарадиган шакллар, экскурсиялар, спектакллар, концертлар, мода намоишлари, маҳорат дарслари. Энг қизиқарли мураккаб шакллар – музей байрамлари, музей фестиваллари ва музей тадбирлари. Шундай қилиб, музейлаштириш маданий моддий ва номоддий меросни сақлашнинг самарали воситасидир.

Тарихий ва маданий ҳудудлар ёки маданий ландшафтлар тушунчасини замонавий дунёда тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштиришнинг иккинчи йўналиши сифатида ажратиш мумкин.

Ушбу методологиянинг асосини ноосфера тушунчаси ва маданий экология тушунчасининг ўзаро алоқаси ташкил этади. Ушбу ўзаро алоқа мерос тоифасига нафақат кўчар ва кўчмас маданий, тарихий ва табиий мерос объектлари, балки тирик анъанавий маданият, фолклор, анъанавий технологиялар объектлари, шунингдек, иқтисодиёт ва атроф-муҳитни бошқаришнинг тарихан шаклланган шакллари қиради, яъни номоддий мерос.

Маданий ландшафт – бу маҳаллий жамиятни ривожлантириш ва ўзини ўзи идентификациялашнинг муҳим омили бўлган ва муҳим маданий, эстетик сифатида қараладиган кўплаб ёдгорликларга эга ҳудудни ажратишга асосланган меросни сақлаш ва актуаллаштиришнинг самарали шакли бўлган кўп компонентли категория ва амалиётдир.

Музейларни ривожлантириш, туризм ва дам олиш муаммоларини ҳал қилишни таклиф қиладиган минтақавий дастурларни тузишда минтақанинг табиий шароитларини, унинг тарихий ва маданий салоҳиятини аниқлаш ва таҳлил қилиш зарур. Шунингдек, анъанавий ҳунармандчилик ва саноат тармоқларини, шу жумладан, қишлоқ хўжалиги атроф-муҳитини бошқаришни жонлантириш, ташкилий ва бошқарув, молиявий ва иқтисодий муаммоларни ҳал қилишга ёндашувларни асослаш усулларининг роли ҳам бир хил даражада муҳимдир.

Шундай қилиб, маданий ландшафт муҳим кўпкомпонентли категория, маданий ва табиий меросни сақлаш ва янгилашнинг самарали усули бўлиб, маҳаллий ҳамжамятнинг ривожланиши ва ўзини ўзи идентификациялашнинг муҳим омили бўлган ва маданий, эстетик, табиий манба сифатида қараладиган кўплаб ёдгорликларга эга ҳудудни ажратиш туради. Тарихий-маданий миллий меросни актуаллаштиришнинг замонавий усуллари кўп жиҳатдан унинг маданий сиёсат ва замонавий шароитда жамият ҳаётидаги ўрни билан боғлиқ.

REFERENCES

1. “Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонун. www.lex.uz
2. “Музейлар тўғрисида”ги Қонун. www.lex.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 декабрдаги “Моддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори. www.lex.uz
4. Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тўғрисидаги Конвенция. 2003 йил 17 октябрда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг ЮНЕСКО Бош конференцияси томонидан қабул қилинган.

5. Ботякова, О. А. Музей этнографического профиля в контексте образования и культуры России: дис. ... канд. культурологии: 24.00.03/ Ботякова Ольга Анатольевна. – СПб., 2007. – 104 с. Кальницкая, Е. Я. Новые пути музеефикации памятника архитектуры: Михайловский замок / Е. Я. Кальницкая // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – 2008. – № 75. – С. 57.
6. Каулен, М. Е. Музеефикация историко-культурного наследия России / М. Е. Каулен. – М., 2012. – 126 с.